

Причепій Євген

доктор філософських наук, професор,

Інститут культурології

НАМ України, м. Київ

ORCID 0000-0002-5363-1004

Богиня-Місяць в орнаментах трипільської кераміки

На думку багатьох дослідників, провідною тематикою трипільських орнаментів є місяць і змії. Незважаючи на те, що ця тематика досліджувалася багатьма вченими, вона далека від загальноприйнятого трактування. Не досліджено, зокрема, стосунки Богині, Місяця і зміїв.

Відома дослідниця неолітичних і енеолітичних культур М. Гімбутас (1921–1994) розглядає зміїв (спіралі) на жіночих фігурках як прояв енергії Богині. «Очевидно, вони тут не для краси, а для підсилення її енергії; спіральна або змієва сила є енергією Богині» (Gimbutas 2001, p. 282).

Зміїну тематику трипільських орнаментів досліджували також українські археологи В. Даниленко, Н. Бурдо, М. Відейко, Т. Ткачук. Досягненням цих вчених є те, що вони виділили зміїно-спіральний мотив як основний мотив трипільської символіки і пов'язали його з місячною тематикою. Однак цей висновок зроблений на рівні інтуїтивного бачення. Йому не вистачає конкретного аналізу характеру зв'язків спіралей-зміїв з місяцем і зв'язків того й того з Богинею.

Автор, досліджуючи цю тематику, виходив з того, що Місяць посідав особливе місце у міфології давніх людей. Зміна фаз і відносно невеликий цикл (сидеричний цикл дорівнює приблизно 28 днів) робили його зручним мірилом часу. Крім цього, цикл місяця збігався за тривалістю з фізіологічним циклом жінки. Цей факт споріднював місяць і жінку, наділяв її таємничістю, підносив до рівня небесної істоти. Він очевидно зіграв не останню роль в утвердженні культу жінки-богині в первісному суспільстві. *Жінка-Богиня фактично ототожнювалася з Місяцем.*

Наше дослідження орнаментів місяця засноване на структурному методі. Було помічено, що трипільці ділили цикл місяця на вісім фаз — чотири чоловічих (Ч) і чотири жіночих (Ж): 1 фаза

(Ф) — місяць-молодик (Ч); 2 Ф — половина молодого місяця (Ж); 3 Ф — місяць від половини до повного (Ч); 4 Ф — повний місяць (Ж); 5 Ф — місяць від повного до половини старого (Ч); 6 Ф — половина старого місяця (Ж); 7 Ф — старий серпик (Ч)); 8 Ф — місяць на переході від старого до молодого (Ж). Вісім фаз можна бачити на цьому трипільському орнаменті миски з Більче Золотого (рис.1). Тут чотири кружки втілюють Ж фази, а чотири білі серпики біля вінчиків — Ч фази.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Ближче до центру з обох боків розміщені концентричні дуги. Нами було встановлено, що концентричні фігури у трипільців символізують богинь. Очевидно так передані 2 і 6 (Ж) фази. Концентричний круг у центрі — 4 (Ж) і білий простір з обох боків від кругу — 3 і 5 (Ч) фази. В цьому орнаменті привертає увагу те, що в кругові зображені дві концентричні дуги протилежного спрямування.

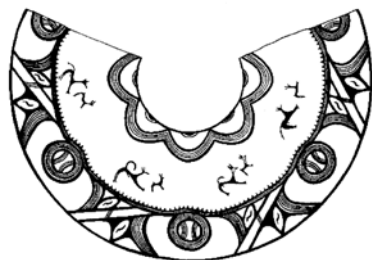

Рис. 4

Так очевидно передана 8 Ф (зникнення і поява молодого місяця). Отже, ця семичленна структура сумістила вісім фаз (божеств).

Семичленною структурою, що передає цикл Місяця, є і найпоширеніший трипільський орнамент «біжуча спіраль» (рис.5, Шипениці). Чорний кружечок у середині символізує повний місяць (4 Ж фаза). Малі чорні трикутники (вчені називають їх «лієчками») зверху і знизу, що з'єднані волутами з кружечком — 2 і 6 Ж фази.

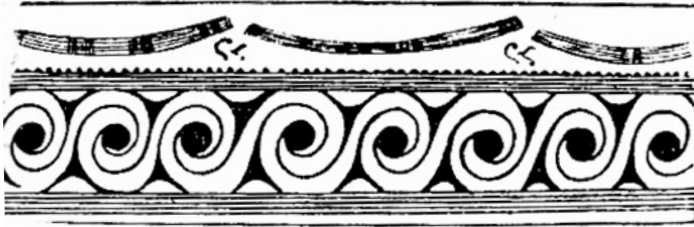

Рис. 5

Білі серпиками між «ліечками» і бордюрами — 1 і 7 Ч фази і білі S-символи в горизонтальному положенні — 3 і 5 Ч фази. Для нас тут важливо те, що S- символ, який вважають позначенням зміїв, фігурує як фази місяця.

Виникає питання, що поєднувало Богиню, Місяць і зміїв (спіраль)? Про зв'язок Богині і Місяця йшлося вище. Зазначимо, що дослідники недооцінюють цей зв'язок. Вони не бачать фаз світила і те, що фази можуть втілювати божества. Вчені недооцінили універсальність символіки світила і не надали належного значення його ототожненню з жінкою-Богинею, завдяки якому все, що при-таманне місяцю, переносилось на Богиню.

Серед символів, що мають причетність до місяця, особливе місце належить спіралі. Цикли сонця і планет давні люди передавали знаками (переважно точками), розміщеними по спіралі. Оскільки мірилом часу був місяць (він фактично був первісним годинником), то звідси випливає *змістовний* зв'язок спіралі і місяця. З іншого боку — спіраль була подібна до звернутої змії. Зв'язок змії зі спіраллю був чисто *асоціативний*, але для давніх людей він міг мати суттєве значення. На цій основі часовість і місяць, які були пов'язані зі спіраллю, ймовірно були перенесені на змію, тобто, *змія могла набути значення місяця і часовості*.

Свій внесок у зближення змії з місяцем зробив і S-символ. З одного боку, це знак подібний до змії. З іншого — він є біспіраллю, тобто поєднує два завитки (дві спіралі). Оскільки завитки мають різне спрямування, то одна і та ж S-спіраль одним завитком може передавати фази спадання і зростання місяця. *Завдяки цьому вона може виступати як схематичне зображення повно-го циклу місяця*. Цю особливість спіралі відзначила М. Гімбутас:

«Рух спіралі вгору і вниз, — пише вона, — дуже рано міг бути порівняний зі спіраллю зростаючого і спадаючого місяця» (р. 282). Про те, що за S-подібними фігурами приховується місяць яскраво свідчить цей орнамент (рис. 6 з Більча Золоте), на якому зображено дві горизонтальні S-подібні фігури, під якими розміщені серпики.

Таке суміщення спіралі і образу (місяця) зроблено для того, щоб показати їхню тотожність. Спіраль позначає місяць. Суттєво те, що за S-символом, який часто мав вигляд змії *трипільці вбачали місяць, а не змію.*

Рис. 5

Трактування спіралі лише як позначення змії (без зв'язку з місяцем) ніяк не в'яжеться з її популярністю. Сама по собі змія не посідала важливого місця в житті людей, щоб набути такого поширення в міфології. Її *популярність — це відлуння значущості місяця у міфології давніх людей.*

Висновки. Зв'язок Богині зі зміями не прямий, а опосередкований Місяцем. Змії — символи Місяця, який ототожнювався з Богинею. Змії на Богині фігурували не як змії, а як символ Місяця. Змія втілювала зміну фаз Місяця і тому могла виражати місячний цикл на Тілі Богині. Спіралі (змії) на тілі Богині підкреслюють те, що вона є Богинею-Місяцем. Давні боги стали зміями у чарівних казках, оскільки вони втілювали фази Місяця.

Література

1. Gimbutas, M. (2001). *The Language of Goddess*. New York: Thames & Hudson.
2. Prychepii Yevhen (2023) Seven-membered structure of the moon cycle and the “running spiral” ornament on Trypillian ceramics — *Interdisciplinary Cultural and Humanities Review*, Том 2, № 3, 2023.

Рисунки подані за джерелами:

3. Годенко-Наконечна О.П. Трипільська орнамтика: типологізація, інтерпретація, семантичні, художні та функціональні особливості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства, Київ, 2017. (рис. 1, 3).

4. Енциклопедія трипільської цивілізації [редкол.: Л. М. Новохать-

ко (голова), М. І. Сенченко, Т. І. Іжевська, С. О. Тарута та ін.]. — К.: Укрполіграфмедіа, 2004.— Т. 2 / Ред. С. Ляшка, Н. Бурдо, М. Відейка. — 654 с. (рис. 2).

5. Мицик В.Ф. Священна країна хліборобів. Київ, Такі справи, 2006. (рис. 4).

6. Энеолит СССР. Москва, 1982. 360 с. (рис. 5, 6).

References

Hodenko-Nakonechna O.P. Trypilska ornamntyka:typolohizatsiia, interpretatsiia, semantychni, khudozhni ta funktsionalni osoblyvosti. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata mystetstvoznavstva, Kyiv, 2017. (rys. 1, 3)

Entsyklopediia trypilskoi tsyvilizatsii [redkol.: L. M. Novokhatko (holova), M. I. Senchenko, T. I. Izhevska, S. O. Taruta ta in.]. — K.: Ukrpolihrafmedia, 2004.

— Т. 2 / Red. S. Liashka, N. Burdo, M. Videika. — 654 s. (rys. 2).

Mytsyk V.F. Sviashchenna kraina khliborobiv. Kyiv, Taki spravy, 2006 — 262 s. (rys.4).

Eneolyt SSSR. Moskva, 1982. 360 s. (rys. 5, 6).